

SUMMARY

In the paper an attempt has been made to mark ways of bringing to light the ordinary concept of lying as reflected in American English and Ukrainian/Russian. A clue to an adequate understanding of lying is offered by the cognitive approach to the study of language units. In the article the theoretical framework of empirico-conceptual approach is broadened by bringing in the communicative ethnographic perspective. Lying is characterized by cognitive and behavioral content beside its emotional aspect. The comparison of stable models which describe the communicative behaviour of the liar makes it possible to establish the typological features of the phenomenon investigated and to describe its cultural specificity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bavelas J.B., Black A., Chovil N., & Mullett J. Equivocal Communication. - Newbury Park, CA: Sage, 1990.
2. Coleman L. and P. Kay Prototype semantics: The English verb 'lie' // Language. - 1981. - № 57(1). - P.26-44.
3. De Paulo B.M., Kashy D.A., Kogendol S.E., Wyer M.M., and Epstein J.A. Lying in everyday life // Journal of Personality and Social Psychology. Interpersonal Deception: Theory and Critique. Special Issue of Communication Theory. - 1996. - August, 6/3.
4. Kovesces Z. The language of Love: The Semantics of Passion in Conversational English. - London and Toronto: Associated University Press, 1988.
5. Lakoff J. and M. Johnson Metaphors We Live By. - Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980.
6. Saville-Troike M. The Ethnography of Communication: An Introduction. - Basil Blackwell Inc., 1989.
7. Sweetser E. The definition of lie: an examination of the folk models underlying a semantic prototype // Cultural Models in Language and Thought. - 1987. - P.43-66.
8. Turner R.E., Edgley C., & Ohnstead G. Information control in conversations: Honesty is not always the best policy // Kansas Journal of Speech. - 1975. - № 11. - P.69-89.
9. Мазур М. Качественная теория информации/ Пер. с польск. - М., 1974.
10. Почепцов Г.Г. Профессия: имидж-мейкер. - Киев: ИМСО Украины, 1998.

Поступила в редколлегию 12 ноября 1998 г.

УДК 4и

СЛОВОТВОРЧА ПОТЕНЦІЯ ОСНОВ КОРЕНЕВИХ ПРИКМЕТНИКІВ ТА СПІВВІДНОСИХ З НИМИ ПОХІДНИХ ПРИ ТЕРМІНОТВОРЕННІ (на матеріалі англійської біологічної термінологіки)

В.Г.Костенко, асп.

(Українська медична стоматологічна академія)

Кожний предмет, явище, процес мають численні ознаки, властивості, які складають їх якісну визначеність. Як відомо, якість у мові найчастіше позначається прикметниками. Ще не так давно в термінознавстві досить поширеною була думка про іменну природу терміна. Але вираження наукових абстракцій не зводиться лише до називання понять. Як свідчать численні дослідження, прикметники становлять значну частину термінологічної лексики [1,2], а їх частотність у науково-технічній літературі значно перевищує частотність прикметників художньої прози [1]. Вивченню особливостей функціонування та словотворчої реалізації прикметників, що мають англосаксонські та скандинавські генетичні корені, у сфері термінології не приділялося достатньо уваги. Тому наше дослідження спрямоване на висвітлення деяких питань - складових цієї проблеми, а саме: на виявлення кореневих прикметників, що функціонують в біологічній терміносистемі, визначення словотворчої потенції їхніх основ та напрямки їх словотворчої реалізації в межах зазначеної терміносистеми.

За біологічний термін нами приймається мовний знак у спеціальній функції носія інформації про біологічні закономірності розвитку природи, усіх живих організмів у вигляді наукового поняття, що входить до системи понять різних рівнів організації живої матерії. Словотворчу потенцію ми, вслід за Т.Беляєвою, розглядаємо як категорію мови, що відображає можливість основи породжувати нові семантично і структурно залежні від неї слова [3]. Словотворча активність, продуктивність та валентність твірних основ (ТО) відображають кількісні та якісні аспекти реалізації їх словотворчої потенції.

Дослідження словотвірної потенції проводилося у напрямку розгортання словотвірного ланцюжка, тобто від основ кореневих прикметників, що є вихідною точкою ланцюжка, і аж до останнього, максимально можливого акту деривації, в результаті якого отримано похідну основу (ПО), яка не реалізується у функції ТО. Дериваційний акт розглядається як процес утворення основи похідного слова способами афіксації, конверсії, основоскладання чи їх комбінації, оскільки інші способи словотвору знаходяться на позиції маргінальних як у досліджуваній терміносистемі, так і в загальнолітературній мові [4]. Вивчення особливостей словотворчої потенції ТО у зазначеному напрямку дає можливість подати процес словотворчого синтезу у вигляді лінійного ряду або пучка лінійних рядів з єдиним вихідним центром.

Відбір матеріалу проводився методом глобального аналізу ряду словників, поданих у традиційному поліграфічному виданні та у електронній версії на CD-дисках, та лінгвістичного аналізу матеріалів комп'ютерної реферативної системи "Current Content" ("Life Sciences", вип. 19-29, 1995), "American Naturalist" (Chicago), "Biological Reviews" (Cambridge), "Quarterly Review of Biology" (New York) за 1990 - 1997 рр. Аналіз термінів у сфері фіксації та сфері функціонування дає можливість об'єктивно визначити словотворчу потенцію ТО, динаміку та напрямок словотворчого процесу, сприяти виявленню нових ознак терміна та уніфікації і стандартизації термінології. У роботі було використано методи словотвірного та трансформаційного аналізів, а також аналізу семантичних дефініцій і метод моделювання.

Виявлено 55 ТО кореневих прикметників, що мають англосаксонські та скандинавські генетичні корені та функціонують у біологічній терміносистемі. Така кількість зазначених прикметників є підтвердженням того, що сучасна англійська мова загалом містить незначну кількість кореневих прикметників германського походження - 313 одиниць [5]. Зазначені прикметники ми розглядаємо як мовні одиниці, що вживаються у функції термінів у біологічній терміносистемі.

Найбільшу словотворчу потенцію виявляють ТО кореневих прикметників, реалізуючись в утворенні ПО прикметників, іменників та дієслів I акту деривації, демонструючи при цьому різну активність, продуктивність та валентність. Так, в утворенні ПО прикметників способом суфіксації та префіксації ТО кореневих прикметників виявляють майже однакову низьку активність - 25% від загальної кількості основ у вибірці, проте різну продуктивність - кількість префіксальних ПО прикметників в 1,6 рази перевищує кількість суфіксальних ПО прикметників. При цьому ТО кореневих прикметників мають ширші та різноманітніші внутрішні валентні зв'язки: кількість префіксів, з якими інтегруються зазначені ТО, становить набір з 12 одиниць, більшість з яких складають одиниці іншомовного походження, що є частиною словотворчого термінологічного фонду; кількість суфіксів, з якими інтегруються ТО кореневих прикметників, становить 3 власномовні одиниці. Це, очевидно, детерміновано тим, що префікс більш самостійний у фонетичному, морфологічному та семантичному плані по відношенню до ТО, ніж суфікс. Дослідження, які проводилися на

матеріалі загальнолітературної мови, свідчать, що суфікси тяжіють до генетично споріднених основ. Основна ж маса термінологічних суфіксів іншомовного походження. Тому для диференціації ознак, виражених кореневими прикметниками, в біологічній терміносистемі ширше використовуються терміни, утворені способом префіксації. Значна продуктивність ТО корневих прикметників в утворенні ПО прикметників шляхом префіксації обумовлена можливістю у такий спосіб виражати градуальну ознаку, тобто різний рівень її інтенсивності: high - ultra//high - надвисокий (частота, тиск), clean ultra//clean - абсолютно чистий, semi//open - напіввідкритий, semi//hard - напівзагартований (про рослини), а також здатністю формувати антонімічні пари, існування яких досить характерне для субмови науки: green - non//green - безхлорофільний.

Префіксальні ПО прикметників I акту деривації неактивні та непродуктивні щодо подальшого утворення термінів. Зафіксовано, що ТО такого структурного типу можуть реалізуватися в утворенні префіксальних ПО прикметників II акту деривації: right up//right - half//up/right - напівпрямостійкий, чи виступати словотворчим компонентом (СК) у складі ПО складнопохідних прикметників, утворених за моделлю SAdj = [sAdj + sN] + Suf (тут і далі S - основа похідного слова, s - словотворчі компоненти, подані основами слів, що входять до складу більш складної структурної одиниці): up|right-/flower//ed - прямокутний, up|right-/spik//ed - прямоколючий, up|right-/ spin//ed - прямошпінковий.

Суфіксальні ПО прикметників I акту деривації виявляють активність середнього рівня, але низьку продуктивність в утворенні суфіксальних ПО термінів, що позначають поняття, які належать до категорії якості, стану: dead - dead//ly dead/li//ness - смертоносність, hard - hard//y hard/i//nessя4' я0- загартованість, тобто являють собою позначені ними ознаки, властивості як певні незалежні субстанції, що виступають "як предмет практичної чи теоретичної діяльності людини" [6;С.526]. Суфіксальні ПО іменників II акту деривації виявляють низьку активність та продуктивність, функціонуючи в складі ПО складних іменників, утворених за M SN = sN + sN: frost-//hard|ness - морозостійкість, winter-//hard|ness - зимостійкість.

Суфіксальні ПО прикметників I акту деривації неактивні та непродуктивні в функції ТО при утворенні префіксальних ПО прикметників II акту деривації: half-//hard/y - невтримуючий зими на відкритому повітрі (про рослину), non//hard/y - незагартований (про рослину), та як СК у складі ПО складних прикметників: hard - hard//y - winter-//hard/y - зимостійкий, frost-//hard/y - морозостійкий, морозовитривалий, cold-//hard/y - холодовитривалий.

Словотворчу активність середнього рівня та значну продуктивність демонструють ТО корневих, функціонуючи в складі ПО складних та складнопохідних прикметників, що утворюються за такими моделями: 1) SAdj = sAdj + sAdj (наприклад, red-//ripe - достиглий, стиглий, thick-//flat - сплюснений (про плід)); 2) SAdj = sN + sAdj (algae-//free - вільний від водоростей), 3) SAdj = sAdj + PII (dead-//born - мертвонароджений, true-//bred - чистокровний); 4) SAdj = sAdv + sAdj (ever-//green - вічнозелений); 5) SAdj = (sAdj + sN) + Suf (wild-/flower//ly - такий, що належить до дикорослих квітів, 'soft-/fibr//ed' - м'яковолокнистий); 6) SAdj = sAdj + sN (high-//protein - високобілковий, soft-//fruit - м'якоплідний). ТО корневих прикметників пасивні та непродуктивні в утворенні ПО термінів-компресивів (dead-in-shell - завмерлий ембріон (у птахів)).

Утворюючи ПО термінів зазначених структурних типів, ТО корневих прикметників можуть сполучатися як з генетично спорідненими

основами, так і з іншомовними, поданих здебільшого запозиченнями з класичних мов та французької. Частка запозичених СК у межах кожної моделі складає близько 40%.

ТО кореневих прикметників виявляють словотворчу активність високого рівня в утворенні способом суфіксації ПО іменників I акту деривації, однак їх словотворча продуктивність є незначною. ПО іменників можуть мати словотвірне значення (СЗ) якості, стану: fast - fast//ness - опірність організму деяким отрутам, sweet - sweet//ness - цукристість; СЗ, що вказує на приналежність до організмів: young - young//ling - маля тварин, пташеня, wild - wild//ling - дика, здичавіла тварина (рослина); СЗ речовинності: rough - rough//age: 1) груба їжа, покорм; 2) клітковина. Для утворення зазначених ПО термінів ТО прикметників сполучаються переважно з генетично спорідненими суфіксами. ПО суфіксальних іменників виступають неактивними та непродуктивними в утворенні ПО складних іменників, утворених за моделями $SN = sN + sNing$ (наприклад, warm/th-//keeping - утеплення) чи $SN = sN + sN$ (wax-//ripeness - воскова стиглість, motion//sick/ness - кінетоз).

У мовознавстві значну увагу відведено дослідженню досить суперечливої проблеми визначення словотвірної структури іменників, план вираження яких збігається з планом вираження прикметників. Об'єктом досліджень при цьому була, як правило, загальноживана лексика. У результаті дослідження реалізації словотворчої потенції ТО корневих прикметників в утворенні ПО іменників, що формально не відрізняються від зазначених ТО, отримано такі результати: ТО корневих прикметників утворюють способом конверсії ПО абстрактних іменників, що мають СЗ якості, стану, тобто виражають ознаку чи властивість, означену ТО корневих прикметників як певну і незалежну субстанцію, у відриві від носія цієї ознаки чи властивості, наприклад: wet wet(N) - вологість, вогкість, сирість; wild - wild(N) - дикість, здичавілість (природний, неокультурений стан), dry dry(N) - сухість. Необхідно зазначити, що такі похідні іменники мають однокореневі семантичні еквіваленти, подані похідними іменниками з суфіксом -ness, порівн.: wild//ness, wet//ness, dry//ness. Утворення зазначених ПО іменників відбувається за моделлю sAdj - SN.

Іменники типу green - рослинність, greens - овочі, shallow (екол.) мілина, мілка частина водойми, high - найвища точка, максимум, мотивовані, на відміну від вищеописаних, атрибутивними словосполученнями і є результатами послідовної реалізації в одному словотворчому акті двох способів словотвору: лексико-семантичного - еліпсу (green vegetation or verdure < green (N) - рослинність, green leafy plants or plant parts eaten as vegetables < greens(N), high level or degree < high (N)) та морфологічного - конверсії.

При утворенні іменників типу yellow(N) - ячний жовток; white (N): білкова оболонка ока (склера), ячний білок спочатку відбувається зміна семантичного значення твірного слова за суміжністю (метонімія), внаслідок чого абстрактне значення (поняття кольору) реалізується в конкретному (поняття предмета), і відповідно змінюються категоріальне значення та синтаксична функція похідного. У двох останніх випадках в іменник транспонується не основа слова, а ціле слово. Отже, у нашому дослідженні про реалізацію словотворчої потенції ТО корневих прикметників ми будемо говорити, розглядаючи іменники, що належать до першого типу. В утворенні ПО іменників I акту деривації за моделлю sAdj - SN, ТО корневих прикметників виявляють словотворчу активність низького рівня. Конверсивні ПО іменників виявляють низьку активність та продуктивність, виступаючи в складі ПО складних прикметників чи іменників, утворених за моделями $SAdj = sN + PI(PII)$ та $SN = sN + sN$:

cold - cold(N) - cold//lov/ing (Adj) - холодолюбний, cold//resistance - холодостійкість.

ТО кореневих прикметників виявляють словотворчу активність середнього рівня та значну продуктивність, утворюючи ПО складних термінів за моделями SN = sAdj + sN (наприклад, green//house' - вегетаційний будиночок, оранжерея, short//grass - низькотрав'я, true//skin - епідерма. Основи кореневих прикметників, утворюючи ПО складних термінів зазначеного структурного типу, сполучаються як з генетично спорідненими основами, так і з запозиченими, переважно з латині та французької, що складають близько 30%. Складні ПО зазначеного типу неактивні та непродуктивні у функції ТО: зафіксовано незначну кількість термінів, утворених на їх основі, а саме суфіксальних та префіксальних ПО іменників, наприклад: green - green//back semi//green/back - слабовиражена зелена пляма (біля основи плодоніжки, non//green/back - відсутність зеленої плями, wild - wild//life - wild/lif//er - (екол.) людина, що пропагує захист природи, диких тварин.

ТО кореневих прикметників виявляють словотворчу активність середнього рівня, але низьку продуктивність в утворенні суфіксальних ПО дієслів I акту деривації, що мають СЗ дії, процесу, направленою на набуття чи надання ознак, властивостей, позначених ТО: deaf - deaf//en - робити звуконепроникним, thick - thick//en: 1) потовщувати(ся), нарощувати, рости в товщину, 2) робити гущішим, гущішати; loose - loos//en розпушувати(ся), підпушувати. Низька продуктивність ТО кореневих прикметників в утворенні суфіксальних ПО дієслів, очевидно, детермінована, по-перше, обмеженою кількістю дієслівних суфіксів у сучасній англійській мові; по-друге, тяжінням ТО до інтеграції з генетично спорідненими суфіксами. Крім цього, існують певні закономірності, які обмежують утворення ПО дієслів з використанням суфікса -en від ТО кореневих прикметників. Так, як стверджують П.М.Карацук, М.Аронов [5,7], суфікс -en може сполучатися лише з одоноскладовими основами прикметників, що не закінчуються на голосні чи на приголосні [m],[n],[h]. Наші дослідження підтверджують це положення.

Суфіксальні ПО дієслів I акту деривації неактивні та непродуктивні в утворенні суфіксальних ПО прикметників (hard hard//en - hard/en//able - здатний, придатний до загартовування (про рослину)) та ПО прикметників, утворених унаслідок ад'ективації основи суфіксального дієслова у формі дієприкметників теперішнього чи минулого часу (loose - loos//en loos/en //ed (particles) - диспергований, soft - soft//en soft/en//ing - пом'якшувальний), суфіксальних ПО іменників зі СЗ nomina agenti чи nomina instrumenti (thick - thick//en thick/en//er - загусник, концентрат, fast - fast//en fast/en//er - затискач), префіксальних ПО дієслів (hard hard//en - re//hard/ en - повторно загартовувати), ПО іменників способом циркумфіксації зі СЗ nomina actionis (hard hard//en - de//hard/ en//ing - втрата холодостійкості). Суфіксальні ПО дієслів у формі дієприкметників теперішнього та минулого часу виявляють низьку активність, але середню продуктивність при утворенні ПО складних прикметників за моделями SAdj = sAdv + sPI(PII) чи SAdj = sN + PI(PII) (hard - ripe rip//en - late-//rip/en/ing - пізньостиглий, hard//en field//hard/en//ed' - загартований у відкритому ґрунті. Цілком закономірним та передбачуваним є виявлення високої словотворчої активності суфіксальних ПО дієслів у функції ТО при утворенні суфіксальних ПО іменників зі СЗ nomina actionis (weak weak//en - weak/en//ing - ослаблення, ripe - rip//en rip/en//ing - дозрівання). Віддієслівні ПО іменників зазначеного структурного типу виявляють низьку словотворчу активність та середню продуктивність в утворенні ПО складних іменників

за моделлю $SN = sN + sNing$ (soft - soft//en - soft/en//ing mucoid//soft|en/ing - слизове переродження).

ТО кореневих прикметників виявляють словотворчу активність середнього рівня в утворенні способом конверсії ПО дієслів зі СЗ дії, направленої на надання чи набуття ознаки, позначеної ТО, наприклад: wanton (Adj) - wanton(V) - буюти, буйно розростатися, thin (Adj) - thin(V) - проріджувати). Напрямки реалізації та кількісні показники словотворчої потенції конверсивних ПО дієслів при утворенні ПО іменників, дієслів та прикметників у загальних рисах подібні до напрямків та кількісних показників, що їх виявляють суфіксальні ПО дієслів. Однак є і деякі відмінності: так, конверсивні ПО дієслів виявляють низьку активність, але високу продуктивність в утворенні ПО префіксальних дієслів (green (Adj) - green(V) re//green - повторно вегетувати). Конверсивні ПО дієслів неактивні в утворенні ПО іменників способом конверсії (warm (Adj) - warm (V) - warm(N) - зігрівання), неактивні та непродуктивні в складі ПО складних дієслів, утворених за моделлю $SV = sN + sV$ (cool(Adj) - cool(V) - air//cool - охолоджувати повітрям).

Отже, ТО кореневих прикметників, що мають англосаксонські та скандинавські генетичні корені, утворюють значну кількість біологічних термінів, які є повноправними членами біологічної терміносистеми. Словотворча потенція ТО кореневих прикметників ослаблюється з кожним наступним актом деривації. Головним фактором, що визначає словотворчу потенцію твірних основ термінів, є понятійна емність терміна. Процеси мовного контактування виявляються у створенні значної кількості похідних основ гібридних термінів від твірних основ термінів, що містять англосаксонські та скандинавські корені.

SUMMARY

The adjectives of Anglo-Saxon and Scandinavian origin are used as a base for creation of a great deal of biological terms by means of chief word-formative methods (affixation, conversion, composition). The word-formative potency of deriving stems of the root adjectives and their derivatives functioning as the deriving stems has been studied through the qualitative and quantitative classifiers such as a word-formative activity, yield, valency. The most active and productive are the root adjective stems in forming of nouns, verb and adjectives. These first-level derivatives are distinguished for their various interior connections (valency). The word-formative potency of deriving stem mainly depends on the conceptual content of the term, as well as on the word-formative means (affixes and patterns) of the definite language and terminology.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джавладов М.И. Сравнительная количественная и качественная характеристика прилагательных в немецкой научной и художественной литературе // Язык научной литературы. - М.: Наука, 1975. - С.140-170.
2. Джавладов М.И. Прилагательные с компонентами интернационального происхождения в немецкой научной речи // Язык и стиль научной литературы. - М.: Наука, 1977. - С.235-245.
3. Беляева Т.Б. Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке. - М.: Высшая школа, 1979. - 184 с.
4. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование. - М.: Наука, 1965. - 77 с.
5. Карацук П.М. Словообразование английского языка. - М.: Высшая школа, 1977. - 302 с.
6. Философский энциклопедический словарь. - М.: Сов.энцикл., 1983.-С.839.
7. Aronoff M. Word Formation in Generative Grammar. - 2nd ed., Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press, 1981. - 129 p.

Надійшла до редколегії 28 січня 1999 р.